गम्यभावविषयैव सन्निवेशायोग्यात् । नैवं प्रतीतिरेव स्यादिति चेन्न
शाब्द्याः प्रतीतेः सम्भवात् आकाङ्क्षादिमद्भिः पदैः प्रतियोगिसंसर्गबो-
धनात् अत्यन्तासत्यपि ज्ञानमयं शब्दः करोति हि । प्रत्यक्षप्रतीति
स्तथा [illegible] चेन्न सर्वस्य भावस्य प्रत्यक्षत्वानभ्यु-
पगमात् [illegible] प्रत्यक्षमिति चेन्न [illegible] प्रतियोग्यात्म-
[illegible] । [illegible] तथैव [illegible]
[illegible] । [illegible] प्रतियोगि [illegible]
[illegible] भावस्य [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] भावस्य [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] भावस्य [illegible]
[illegible] भावस्य [illegible] । [illegible] भावत्वं न सम्भ-
वति [illegible] । [illegible]
[illegible] प्रतियोगि [illegible]
[illegible] इति ।

[illegible] प्रमाणानुपलब्धेः [illegible] एवापद्यत इति चेत्
[illegible] निषेधः [illegible] चेत् तद्यदि प्रतियोगि [illegible]
[illegible] भावाभावयोः [illegible]
[illegible] भावाभावत्वमेव [illegible] निषेध
मुखेन [illegible] । भावविरोधित्वमिति चेन्न सत्त्वं
भावविरोधित्वं [illegible] । [illegible]
भावो [illegible] । [illegible] द्वितीय [illegible] भावानामपि [illegible]

भावात् । अथ तादात्म्येनास्माकं विरोधेन निरवच्छिन्नः स आधारतां नास्तीति
चेन्न गोत्वादौ तस्यापि भावात् । एकविशिष्टवत्त्वान्यमि तेऽपि स इति चेन्न
भेदे विरोधित्वाभावभेदयोरैक्यप्रसङ्गात् । एकविशिष्टवैशिष्ट्यनिषेधः स
इति चेन्न निषेधस्याभावार्थत्वे भावार्थत्वे चासिद्धेः । नास्तीति प्रतीय
मानत्वमिति चेन्न घटाभावो नास्तीति घटस्य अप्रतीयमानत्वात्तथा
अभावत्वापत्तेः अस्तीति भावत्वनिरुक्तौ यदुक्तं दूषणं तदापत्तेश्च ।
प्रतियोगिनिरूप्यत्वाधीननिरूपणत्वमिति चेन्न प्रतियोगिनः प्रतियोग्यर्थत्वे-
ऽतिप्रसङ्गात् विरोध्यर्थत्वे चैतन्निरुक्तेः पदार्थत्वे तदर्थस्याविरहेः
ऽतीतत्वानागतत्वादौ विधयुदितत्वातिप्रसङ्गात् । तत्र निर्विकल्पकस्य
तद्ग्राह्यानुभूते न भावोऽभावो वा स्यात् । नापि भावस्याभावान्तरमिति
त्वात् विधिनिषेधैर्या च अन्यसमानतया चैतन्निर्वचनं स्यात् । अन्यदेव
तदिति चेन्न तदभावप्रत्यक्षत्वे तद्भिन्नत्वे च व्याघातात् ।
न द्वितीयः तस्याकृतिरूपः विरोधिपक्षे असत्त्वाप्रकाशप्रसङ्गा-
दिति । प्रतियोग्यविशिष्टत्वेन यत् प्रतिभाति सोऽभाव इति चेन्न प्रति-
योगितया विशिष्टप्रतियोग्यनिरूपितः विशिष्टप्रतियोगितानिरूपकीभूतः स्यात्
तत्र विशिष्टं विशेषणविशेष्यतदुभयसम्बन्धो भिन्नमभिन्नं वा । आद्यः
दण्डपुरुषसम्बन्धान्तरेण दण्डिनोऽप्रत्यक्षतया दण्डिप्रत्यक्षे पुरुषे
तदभावप्रसङ्गश्च । सम्बन्धेनोपस्थितत्वात् सत्येति चेन्न व्यक्तद्रुत उप-
लक्ष्यत्वेऽतिप्रसङ्गात् । सम्बन्धान्तरस्याप्युपस्थितत्वात् सम्बन्धो हेतुः तत्र तदधिकरण
मेवेति चेन्न सम्बन्धान्तराधिकरणसम्बन्धस्याप्यधिकरणस्य विरोधे न प्रश्नः ।
तत्सम्बन्धिनि तत्र व्यवस्थाप्यत इति चेन्न तस्यापि विशिष्टत्वेनाव्यवस्थापत्तेः
अवच्छेदकविषयतविशेषणत्वेन वस्तुतस्तु प्रत्यक्षत्वात् । अतः परस्परमत्यन्ताभावया
सम्भवस्यात्र तद्भावविरोधेन कश्चित् । द्वितीये तु
प्रत्येकं दण्डपुरुषयोः प्रत्यक्षविशेषाभावात् न ते प्रत्येकं दण्डिपदार्थः
किन्तु विशिष्टाविति चेत् विशिष्टा इति किं ते ते प्रत्येकं चाभिधीयते
उत तेभ्योऽन्यदेव किञ्चित् । आद्ये प्रत्येकं तदेव प्रसङ्गः । नैकोऽपि विशेषः ।

विशेषणत्वं प्रतीतिविषयत्वाद्विशेषात्मकत्वमिति चेन्न। एकत्वाभावादेवो वा
ऽपि निरूपणाभावात्। प्रामाण्याभावे सम्बन्धस्य विशिष्टपदार्थ इति चेन्न
घटपटाविति बुद्धावप्येवम्। घटपटौ सम्बद्धौ घटपटत्वयोर्विशिष्ट-
त्वात्। घटत्वपटत्वसम्बन्धाभावे तद्बुद्ध्यारूढानामनुपपत्तेः सम्बन्धस्या-
पि वक्तव्यत्वात्। नोक्तसम्बन्धोऽस्त्यन्यथा। घटत्वविशिष्टरूपेण घटः पटत्व-
विशिष्टरूपेण पटः इत्यभ्युपगमात्। अथ घटपटावित्यत्रापि विशिष्टत्वमेव
सम्बन्धः घटपटयोः। एवं सम्बन्धत्वेऽनया रीत्या पुनर्दण्डी
दण्डो पुरुषस्य घटी पटः पटीघट इति वा तथा व्यवहारः। न चात्र
प्रमाणाभावः तयोर्यो सम्बन्धो यश्च घटपटाविति भिन्नं तयोरेकत्वं वा
नवगाहित्वात्। विषयानेकत्वे सत्यपि अवच्छिन्नत्वात् सामान्यतो
नाप्रामाण्यम्। एतदेवाभिप्रायेणोक्तमपि विशिष्टत्वं निरव-
काशम्। यथा प्रमाणस्य सम्बन्धो नेष्ट एकबुद्ध्यारूढत्वात् अनेकौ घट-
पटौ सत्यमनुसारेणाभ्युपगम इति चेन्न अप्रकाशमानोऽसम्बन्धो घटादि-
व्यवहारे विशिष्टबुद्धिरिति घटत्वपटत्वादिवैशिष्ट्ये सति तेषां
अपेक्षितविशेषत्वात्। अथ धर्मधर्मिणोः सम्बन्धः स्वरूपं तदेव कथं प्रतीयते
कथं यत्र घटपटौ धर्मौ धर्मिणः सम्बन्ध इति चेन्न धर्मत्व-
मेवास्य एकत्वादिगुणानामिवाप्रमाणत्वमेतावत् सोऽप्येकत्व
इति चेत् इष्टापत्तेः तस्यापि स्वरूपसम्बन्धविशेषत्वोपगमात्त्वेन
धर्मत्वं भिन्न धर्मः स्यात्। तथा प्रतीत्यसाधारण्यादिति चेन्न तदुक्तं
प्रतीत्यन्तरे स्वविशेषे प्रतीतिरपि तथा भिन्ना स्यात् मास्तु धर्मत्वमनु
गतं तत्तद्रूपादिधर्मस्वरूपमेव तथा विचित्रं स्वतएव धर्मिणा सम्ब
न्धेन च समवेतत्वादेव विशिष्टं स्यादिति चेन्न तेषां स्वरूपाणां
भेदेन नानाभूतेषु विशिष्टेषु अनुगतः विशिष्टबुद्धिर्न स्यात्। सामान्य
मपि शक्ति विशेषेण स्वभावादेव रूपादिवत् तथाविधसाध्यत्वाभ्युपगमे एवमपि
भिन्न स्यादिति चेत् किं धर्मो धर्मत्वमपि विलक्षणतां येन विना सम्बन्धं
विशिष्टबुद्धिरूपादिस्वभावत्वमर्थं तत् समर्थितं येन विना धर्मिणं

[illegible]

इति गुण[illegible]सिद्धिः संख्या[illegible] प्रतीते[illegible]।
[illegible] परिमाण[illegible] प्रतीते[illegible]।
गुण[illegible]सिद्धिः [illegible]
[illegible]
[illegible]सिद्धिः। संख्यायाः [illegible]
[illegible] सम्भविष्यतीति
[illegible] पृथक्त्वेनापि संख्याः [illegible] एवं [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] यदि [illegible] तदा [illegible]
स्यात्। [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] करोति। [illegible]
[illegible] गुण[illegible]
गुण[illegible] गुणेऽपि [illegible]। गुणः [illegible]
[illegible] गुणत्व[illegible]
[illegible]
[illegible] प्रत्यय[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

सत्त्वानुपपत्तेः । तच्च न तस्य धर्मित्वमिति चेन्न तस्यैवाधारत्वादिव
यत्वादिति । एतेन समवायिकारणत्वं द्रव्यत्वमित्यपि व्याख्यातम् । कथं
निर्गुणत्वमिदं समवायिकारणत्वमिदं चेति रूपादौ घटादौ च संख्या
समवायिकारणत्वमुक्तेरगुणत्वात् संख्येव रूपादौ नास्तीति चेत् घटादेर
कथमपि प्रत्ययस्य भ्रमत्वापि तुल्यत्वादित्यु तमनुसन्धेयम् । अत
एव संख्याविशिष्टत्वेऽपि गुणत्वात् गुणेऽपि तद्व्यवहारोपपत्तेः प्रत्यक्ष-
बाधकात् गुणे संख्याभावस्वीकार इति चेत् विपरीतमेव कुतो न स्यात्
सकलसामान्याश्रयेऽपि गुणादौ किमर्थं च गुणत्वमिष्यते प्रत्यक्षादेव तत्र व्यव
हारोपपत्तेः । ननु सामान्यादिकं यत् कथाचित् अनुगतप्रत्ययकारणं
सामान्यमिति न वाच्यं सामान्यम् । सर्वेषामप्येकत्वात् तथा सर्वे वादेशा-
न्तरेऽव्यभिचारात् । अतः साधारणविशेषणत्वादनन्यत्वात् तत्प्रयोजकत्वम
सदिति चेन्न स्वसमवायिनोऽपि प्रत्यक्षादेवतद्वत्त्वात् भेदप्रतियोगित्वाद्वाभि
प्रयोजकत्वाच्च । संयोगविभागप्रमाणकत्वमिति चेन्न स्वसमवायिनि प्र-
त्यक्षप्रमाणत्वात् । एतदेकप्रमाणकत्वमिति चेन्न धर्मक्रियाभेदादेरपि
तथा प्रमाणत्वात् । स्वतन्त्रप्रमाणत्वमिति चेन्न धर्मविशिष्टस्यापि तत्र प्रत्य-
क्षात् । सर्वत्र विशिष्टप्रमाणप्रमाणकत्वमिति चेन्न तदसिद्धेरप्रसिद्धेः । इत
रेतरप्रतिबन्धेन विना केवलप्रत्ययेन सत्त्वमिति चेन्न आकाशादौ तदभावसि
द्धत्वादिति । अनुगतं सामान्यमित्यनवस्थाभयात् किमिति सत्त्वं गुणत्वम्
अनेकसम्बन्धित्वमिति चेन्न अवयविना संयोगादिभिश्च व्यभिचारात् ।
नित्यत्वे सतीति चेन्न समवायेन व्यभिचारात् अत एव न अनेकसमवेत
नित्यत्वमपि । अनेकसम्बन्धे सतीति चेन्न अणुभिर्व्यभिचारादिति । नित्यत्वे
सत्यनेकसमवेतत्वं सामान्यमिति चेन्न विकल्पासहत्वात् । यतस्तत्सामान्यं नित्य
मनित्यं वा स्यात् । नाद्यः आकाशे व्यभिचारात् । द्वितीये प्रतिबन्ध-
मपि हि नित्यत्वं नित्यमेव । अपि द्वितीयः सामान्यस्य समवायित्वं च
नित्यत्वाभावप्रसङ्गात् । सामान्यवादे प्रमाणाभावप्रसङ्गादपि विशिष्टा-
भावकल्पनाभावात् तस्य भेदविशेषस्य स्थानप्रविष्टे तदनित्यत्वस्य वस्तु-

मध्यमावयवत्, तद्धि द्विगुणस्य प्रत्यक्षस्यैकाकाशिकस्य क्षिप्रत्वे अविशेषात्
सर्व्वकालिकस्य नित्यत्वप्रसङ्गेन अन्यथा तद्व्याप्तिः । एकस्य च
सत्त्वे अविशेषात् सर्व्वसत्त्वानां कदाचिदपि सदसत्त्वं नास्तीति ।
यद्वा तत्सम्बन्धविशेषावच्छिन्नत्वात् कदापि विनाशाभावात् तथात्वमिति
चेन्न न शब्दप्रयत्नस्यानुभवात् व्यक्तीनां भेदादिदं नित्यत्वानुपपत्ति-
रिति एतेन नित्यत्वमन्यथापि प्रतिवक्तव्यमिति । के धर्मेण वस्तुत्वेन
व्यवच्छिद्यन्ते । विशिषाद इति चेत् विशेषा एव केऽभिधीयन्ते । तत्र
नित्येष्वेव [illegible] व वर्त्तमाना एव ते विशेषा इत्युच्यमाने आत्मना दिना
व्यभिचारात् नित्यत्वे [illegible] तत्सर्व्वेषु नित्ये वर्त्तते विशेषास्तु
नैवं वर्त्तन्त एवेति नियमाद्विति चेन्न प्रतिविशेषमनवस्थाप्रसङ्गात् ।
अन्यजातीयत्वमिति चेत् इति चेन्न जातेरनङ्गीकारात् । जाती-
यत्वात्यादायाधिरेव [illegible] नित्यमिति चेन्न तस्य तत्स्यादसंख्या-
तत्वात् । स्वयं नित्ये तदुपयोगि विलक्षणं ततश्च विजातीयत्वादिति प्रतीतेः
इतरव्यावृत्तस्य धीरभिधीयते [illegible] दुरवधारणात्वायतो इतरव्या-
वृत्तत्वं सजातीयतस्य प्रतीतेः । भवतु सम्बन्धोपाधिकत्वमिति
चेन्न तस्य नियतत्वे सति तस्य नित्यत्वप्रसङ्गात् नित्यत्वाभ्युपगमे नित्यां
सति सेव इति चेन्न स्वरूपधर्मान्यविशेषेऽप्यभि प्रसङ्गात् अन्यथा कार्य्यं
सत्यगुणादिव्यक्तिषु वा तेषां कुतः स्यात् तारत्र वैधर्म्यान्तरस्य नित्ये
ऽपि सम्भवात् निर्विकल्पकत्वेन व्यवहारसिद्धिरिति । अपि च विशे-
षादिभ्यो विशेष्यत्वद्रव्यादिभेदात् किं तत्र तथैव तेष्वपि विशेषाद्व्यवहारः
क्रियतां नान्यथा । सम्बन्धो नियामक इति चेन्न सम्बन्धस्यापि सम्बन्धा-
न्तरेण नियामकत्वेऽनवस्थापातात् अन्यथा तु अनियमात् तदनियतत्वे च
तथापि क सम्बन्धशब्दार्थः समवायादय इति चेत् सत्यं किन्तु केन
निमित्तेनेति किं प्रत्यक्षेणावयवेन प्रतिसं व्याख्यानेन संयोगत्वादिना-
नुमानेन वा । आद्ये अनुगतव्यवहारानुपपत्तिप्रसङ्गः कालिक आत्मावि-
च्छिन्नार्थसन्निकर्षात्मकत्वादिप्रत्यक्षं नित्यं प्राप्तिः समवायत्वादि । न

द्वितीयः तस्य सम्बन्धासम्भवात् नियामकत्वं तदिति चेन्न स्वभावस्यापि भवता नियामकत्वाङ्गीकारात् । तथाविधः सोऽपि सम्बन्ध एवेति चेन्न तयोः सर्वस्वभावनियन्तृतायां अवश्याभ्युपगन्तव्यत्वेन नियामकमित्यस्मि नभिसम्बन्धाद्यधिकाश्रयासामर्थ्यापत्तेः । नियम्यस्य च स्वस्यानियम्यत्वे नियामकत्वव्याघातानुपपत्तेः । अतिप्रसङ्गाच्च तस्यैव नियामकत्वादतिप्रसङ्गेन नियमायोगात् भूत्वा नियामकत्वे च प्रागनियतत्वापत्तेः स्वभावत्वेनापि जन्यनियमे अन्यदपि हि यदि पूर्वं घटादिस्वभावा नियतमेव घटादि करोति तदा पटाद्यपि तथा कुर्यात् । न घटादित्वे नियन्तृत्वमस्य किन्तु घटादेः कालविशेषयोगादिति चेन्न यदि नासौ घटादिकालविशेषयोगितानियतत्वमिष्यते तदा पटादिकालविशेषयोगमपि तथा कुर्यात् । तस्मात् यदि कुर्याद्वस्तुतः प्रागनियतं नियतं परः तस्यातिप्रसङ्गत्वमन्यथा चानियतत्वमेवेति, कार्यकारणयोः कालभेदान्नियम्यनियामकत्वोपगमे उत्तरोत्तरयोः पूर्वपूर्वं नियमः कियत्कालादिव्यवधिमन्यत्वप्रसक्तिः । प्राचीनस्य नियमे प्रापकस्य नातीत नित्यं अन्या-यकत्वयोर्नैवं विनियामकः प्रवाहयोरिति अभूतत्वं च कारणाभावात् सम्बन्धिन आधारत्वात् सम्बन्धस्याधेयत्वात् तथैव तदाधारत्वानुपपत्तेः नहि सुप्रसिद्धोऽपि नटवद्दुःखं स्वान्धकारकत्वात् स्वत्याति नाप्यन्यस्यासौ सम्बन्धस्वयमेव तथानभ्युपगमात् । स्वभावादेवायमीदृशादिति हि स्वभाववादः तत्र परस्य नियमनाभावात् कथं परः सम्बन्धी स्यादुच्यते । यत्र किञ्चित्सम्बन्धत्वमभिधीयते तत्स्वभावेऽपि स्वीकार्यं तथ सम्बन्धाधारत्वं मन्वादिघटकस्यसम्भवति । तयोराधिभावात् स्यात् संयोगस्समवायासम्भवात् । स्वभावसम्बन्धस्य च नियामकत्वे तथा स्वाभाविकोऽपि अतिवेध्यप्रतियोगिभावभेदाभिधानप्रसङ्गात् । सकलपदार्थपरिज्ञानमस्य जगत परस्परविरोधितातत्त्वात्सम्बन्धव्याप्यत्वादिति । यदपि नियम्यात्भिन्नं नियामकं तदपि कथं तदेव नियमयति नान्यदिति तदीयत्वादिति चेत् कः पुनराधाराधेयः सम्बन्धस्येति तदिति चेन्न यतेति

अनुगतत्वस्यापि विवेक्तुमशक्यत्वात् । इहेति प्रत्ययविषय इति चेन्न इहेति
प्रत्ययविलक्षणस्याधारत्वप्रसङ्गात् । किञ्च प्रत्ययविशेषावगमो विषय
विशेषावगमात् विषयस्य विशेषावगमश्च प्रत्ययविशेषावगमादिति
अन्योन्याश्रयः । स्वसत्तयेति चेत् अत्र च कुण्डाभावः कुण्डे बदरमि-
त्याद्यस्यापि प्रयोगः प्रयोग इति चेत् नैतावता प्रत्ययस्य स्यात्
इत्यादि च तदभावस्य विप्रतिपत्तेर्भवता । योग्यमिति चेत् कथं विपरीततयैव कुतो
न स्यात् अत्र विचारो नास्तीति च यदि विशेषाभावादधिकरणप्रती-
तिश्च तथा च कुण्डस्य बदरं प्रत्योऽधिकरणं स्यात् भावाभावयोरन्यतर
निषेधस्यान्यतरविधिपर्यवसायित्वनियमात् । परस्परप्रतिबन्धक-
मिष्यत इति चेन्न अवयविनं गुणादिकं च प्रति तदसम्भवात् । अव-
स्थितमधःस्थितमिति चेन्न गुणाद्यपेक्षया गुणवदादेरधःस्थितत्वे प्रमाणा
भावात् । अविशेषेण बाधकविगुणादीनाम् अवयवाधारत्वप्रसङ्गात् ।
ऊर्ध्वं स्थितस्य संयोगिनः संयोगं प्रति च तदभावात् गुणाद्यवस्थितत्वा
देः स्वरूपं अभिधानात् । यद्योऽधिकरणकार्यो नोपपद्यते तदूर्ध्वं च
अन्यथासिद्धत्वादेभेदप्रसङ्गात् इति चेत् अन्यथासिद्धत्वादेर्भेदप्रसङ्गात् । सोऽपि
स्वीकार्य इति चेन्न अन्यथासिद्धत्वाद्विनिश्चयविनिगमकस्य अवस्थितत्वतोऽन्यथाभाव
प्रसङ्गात् । किञ्च अवयवस्य समवायित्वात् अपि चाभावं समवायस्य
हेतुं प्रति तदसम्भवात् । एकस्य च तेषामनुगतस्य तथात्वं च तदनुगमक-
त्वात् तद्वत्त्वाभावाद्द्रव्यत्वादीनां अन्यथासिद्धत्वादेरपि पृथक् पृथगेव
वक्तव्य । अविशेषभेदपरिगणनयाप्योऽप्यन्यथा तावत् बोद्धव्योरभावदर्शना
दिति चेन्न तथापीह कुण्डे बदरमित्यत्र च आधाराधेयभाव इति वक्तव्यं न
तावदवगतप्रतिभासत्वं दृष्टेन कुण्डेन सह बदरे तदसम्भवात् । नापि
संयोगित्वं वैपरीत्यस्यापि प्रसङ्गात् संयोगित्वे सत्यधःस्थितत्वं तथा-
त्विपरिणामार्थमिति चेन्न तस्मिन् सत्यप्यन्यत्र पदार्थत्वमिति भूतलघट-
तादात्म्यविरुद्धप्रतीत्यनुपपत्त्या प्रत्युत घटवत्ततो भूतलत्वेव प्रतीत्या
आधारत्वप्रतीतिः प्रत्यक्षेऽपि अभिधानविशेषेण तथा स्वीकारानुपपत्तेः न

स्यादूर्ध्वदिशो इयमाधारार्थः किन्तु आधिक्ये नानारूपाधारतया दिशश्च
इति चेन्न अवयवेनाप्यन्यस्याधारार्थत्वस् अस्य त्वाधारार्थत्वं चेत्प-
प्रयते अनन्याधारप्रतीतिविषयेऽपि अवन्या दिगुक्तेः । आधेयापेक्षया
अपकृष्टदिशामपि सत्त्वेऽपीति चेन्न तत्तत्कवियत्तदुपरि आदौ अनुपलम्भात्
अन्यस्य च वक्तुं आधाराधारार्थत्वाप्रत्ययात् अथ शब्दार्थस्य च बाहु-
मतत्वात् पतनाभिमुखदिगवच्छिन्नत्वमिति चेन्न पतनार्थस्य गमना-
भिधायकत्वे ग्रन्थस्यातिरेकेण निर्वक्तुमशक्यत्वात् । अत एवाधःशब्दार्थस्य
दुर्वचत्वमभिप्रेत्य डित्यादिना गुरुणा शिष्याय खण्डनमुपायच्छायेन
भगवता परमर्षिणाभिहितम् । "अथ ... किं निरूप्य अ-
भिधीयते ।" पृथिव्यभिमुखी दिगधःशब्दार्थ इति चेत्तद्धि अधःशब्दार्थ-
स्यापि पृथिव्यभिमुखत्वसम्भवात् । यदपेक्षया पृथिव्यभिमुखी या
दिक् तदपेक्षया साधः इति चेन्न यदपेक्षयेति किं यमवधीकृत्येति विव-
क्षितम् उत यदीयाभिमुख्यमस्तीति । आद्ये पृथिव्यूर्ध्वं स्थितं प-
दार्थमवधीकृत्य येयं दिक् इति अर्वाङ्मुखं निरूप्यते सापि पृथिव्यभि-
मुखी भवतीति साप्यधः स्यात् । अत एव न द्वितीयोऽपि यस्यां दिशि
क्रियया गतो भविष्यति भवति स दिगधः इति चेन्न कूपादेः मध्य-
गतस्य तिर्यग्देशाभिमुखस्य क्रिया गमनं स्यात् तद्व्यापारात् च
तिर्यग्दिगधः स्यात् पृथिवीमवधीकृत्य अस्याः पदार्थम् अवधीकृत्य
यो मध्य इति देशो व्यवह्रियते स पृथिव्यादिभिः तदपेक्षया । अथ
इति चेन्न पृथिव्यामेव तद्व्यवहारापत्तेः । पृथिवीं पदार्थान्तरं चापे-
क्ष्य मध्यत्वस्य विवक्षितस्याधःशब्दार्थप्रवृत्तिनिमित्तत्वेन निर्वक्तुमशक्य-
त्वात् । पृथिव्यपेक्षयोर्ध्वं परापेक्षया अधः तत्र तयोरेकं मध्यमित्येकं
निरूप्यते मध्यत्वम् अन्यथा तिर्यगपि प्रसज्येत । तथाहि पृथिव्य-
पेक्षया पूर्वं परापेक्षया च पश्चिमं तयोर्मध्यमुच्यते प्रतीयदिग्व्यवहि-
तयोः परस्परापेक्षया प्रतीयदिग्व्यवहारे मध्यव्यवहारात् । अथ नैव
कश्चिदाधारार्थोऽस्तु प्रतीतिसिद्धत्वात् प्रतीतिरेवैवम् अनन्योपायत्वात् ।

नेयम् । तदनित्यं वा स्यात् नित्यं वा । नाद्यः तदभावे आधारप्रतीत्य-
भावप्रसङ्गात् तेजस्त्वादिनित्यत्वन्यायसाम्येऽपि अस्यानित्यत्वे तेषामप्य-
नित्यत्वापाताच्च । नापि द्वितीयः साहित्यमप्यनुगतमननुगतं वा स्यात्
द्वितीयेऽनुगताधारप्रतीत्यसम्भवः साहित्यस्य [illegible] उभयोः सामान्य-
वदाश्रयभिन्नत्वापि वा स्यात् अन्यादृशि वा । आद्ये प्रत्येकं तदाधार-
तया प्रतीतं [illegible] न स्यात् द्वितीयेऽपि च यदि नियामकमन्त-
रेण तत्साहित्यं भवति च [illegible] च तदा नियमानुपपत्त्या सर्वदा
[illegible] । अथ [illegible]
[illegible] नियामकोऽस्ति तर्हि स वक्तव्यः सोऽपि कल्पयिष्यते अन्यथाधार-
प्रतीत्यनुपपत्तिरिति चेन्न तत्परिकल्पने [illegible] भवति नियामकं स
यथाधारोऽस्तु इतं पूर्वपरिकल्पितेनेति । [illegible] चेति नेत्र
तस्यापि [illegible] नियामकस्यापि [illegible] तस्यापि [illegible]
[illegible] परिकल्पने नियमानुपपत्तिः । [illegible] परिकल्पने
च पूर्वपूर्वस्य [illegible] प्रसङ्गः [illegible] परस्परेण पर-
स्परस्य नियामकत्वमिति चेन्न अन्योन्याश्रयविरोधात् [illegible] परस्परा-
[illegible] तदा [illegible]
[illegible] इति [illegible] यदि कोऽपि [illegible] तदा [illegible]
[illegible] स्यात् । किञ्च यत्तदाधारत्वं तत्साधार-
[illegible] विशिष्टप्रत्ययं कुर्यात् विशेषाभावात् ।
[illegible] तदाधारत्वं [illegible] स्वरूपमेव [illegible] तस्य येन स्वयं [illegible]
[illegible] यथा तथेदमपि विनैवाधारा-
न्तरम् आधारप्रत्ययकारीति चेन्न भ्रान्तित्वप्रसङ्गात् । यथा विना
रजतं [illegible] स्यात् उपपादयिष्यामश्चैतत् [illegible]
[illegible] विना [illegible] भावं [illegible] नियामकत्वं
[illegible] । यथा विषयविषयिभावे [illegible] इति चेन्न स्वभाव
[illegible] सिद्धत्वात् । [illegible] च विषयविषयिभावं सोऽपि

वस्तु न शक्यते । यथा [illegible] सुवर्णादिषु घटादिना विजयविषयि-
भाव [illegible] सतत्स्वदोषतामात्रं [illegible] स्वभावविषय इति चेन्न [illegible]
दिविषयाव्यावर्तनात् । [illegible] इति चेन्न [illegible] [illegible] ।
किञ्च स्वभावः स्वरूपं वा आत्मा वा तस्य विषयित्वम् [illegible]
त्वादिकं वा [illegible] [illegible] वा कश्चित् । [illegible]
[illegible] [illegible] । द्वितीये तु प्रति-
विषयं [illegible] सकारत्वादस्वी-
कारः । [illegible] घटपटादि-
[illegible] तथा [illegible]-
त्वात् तथापि [illegible] तथात्वे [illegible] । [illegible]
[illegible] घटपटविषये [illegible]
[illegible] विषयं [illegible] नियमे वि-
[illegible] [illegible]
[illegible] तथापि स एव विशेषो
[illegible] विषये [illegible] विषयेऽपि [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] इति चेन्न [illegible]
प्रतिपत्तिः [illegible] इति चेन्न [illegible]
[illegible] द्वितीये च [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] । किञ्च [illegible]
इति वचनं [illegible] । [illegible]
स [illegible] [illegible] इति
[illegible] [illegible]
[illegible] । [illegible]
भावो [illegible] विषय [illegible] इति चेन्न [illegible]

[illegible]

एव स्यात् । एतेन ततस्तत्त्वम् यदुच्यते [illegible]
स्वभावं यद्विज्ञाने तस्यस्य विषयः तवस्त्वं [illegible] तदपि [illegible]
[illegible] नातिवर्त्तते । यथोच्यते यत्कार्य्यं यस्यां संविदि भासते
तद्वेद्यः स एषकः नेति वेद्यवेद्यस्य [illegible] तदपि न [illegible] यस्यां
संविदीति किं [illegible] अथ निश्चयः [illegible]
नाद्यः घटादेस्तद्भिन्नस्यात्यानुरमनेन [illegible] तथा [illegible]
नीयत्वानत्वात् [illegible] । द्वितीयस्त्वाद्याद [illegible] निश्चय [illegible]
स्यात् [illegible] । [illegible] तत्सम्ब-
न्धित्वात् [illegible] संविदा भासमानत्व-
मिति चेन्न भासमानत्वस्यैव निरूप्यमाणत्वात् । [illegible]
यस्यां संविदि [illegible] इति चेन्न [illegible]
एव निरूप्यमाणत्वात् । [illegible] विषय-
भिधानमिति चेन्न सर्व्वथा [illegible]
तद्विषयप्रमात्वस्यापि [illegible] हेतुरेव
विषय इति चेन्न [illegible] इति [illegible] ।
[illegible] प्रत्येक-
मेव समर्थानीति [illegible] यद्यपि [illegible]-
मर्थे [illegible] तथापि स्फुटत्वास्फुटत्वानुविधानमिति तदेव
तदाकार [illegible] इति चेन्न [illegible] नुविधानवतो
घटानुविधानस्य [illegible] किं स्फुटत्वास्फुटत्वाभ्यां
स्यात् । स्फुटानुविधानमादायैव विषयनियामकं तुच्छमिति चेन्न सर्व्व
[illegible] स्फुटत्वात् । [illegible] नुविधानं [illegible]
चेन्न [illegible] विषयता [illegible]-
दर्शना [illegible] अपि न [illegible]-
त्वात् [illegible] विषय [illegible]

भावे यद्विशेषणज्ञानं न विषयः तेन विना सम्बन्धान्तरं ज्ञानविशेष्य विषयः विशेष्यविधेः वस्तुविशिष्टज्ञानस्य तस्यान्तरे यद्भूत धर्मो भूत- मिति। यदेवोक्ते यद्भूतधर्मो ज्ञानकालीनस्वाभावस्यैव विवक्षितं ज्ञाने- केवलि वा। आद्ये द्वयस्यापि विशेष्यत्वापातः तद्भूतस्यापि सत्त्वाद् दर्शनस्य वक्तव्यात्। नापरः सम्भवति हि व्यभिचारिविरोधः धूमस्य विशिष्टप्रभृत्यादिविशेषणे सद्विशिष्टे तस्यान्तरं तत्र विशेष्यस्य धर्मो व्यभिचारिता ज्ञानाति। यद्येवं व्यभिचारविशिष्टस्यापि विशिष्ट- भूतता विशेषणं तत्र तथाभूतस्य व्यभिचारिता धूमस्य इत्युच्यते। नैवम् प्रथमविशिष्टः किं व्यभिचारी न वा आद्ये सएव दोषः द्वितीये विशेषणान्तरान्तर्भावेऽपि प्रथमविशिष्ट एव न तद्दोषावसरः। अथ यत्किञ्चिद्विशिष्टस्य तद्विशेषणं तद्धर्मो गृह्णाति न सर्वम्। अथ व्यभि- चारितावशिष्टस्य नान्यं विशेषणमिति चेत् सत् किं धूमाभावे न व्यभिचारि तस्य व्यभिचारिताविशिष्टत्वेन तस्य नान्यं। तथा भवतु व्यभिचारितविशिष्टस्य तद्विशेषणं परं स्यात् न विशेष्यकोटिरिति चेत् तथापि विशेष्यानां नोक्तं। किञ्च तद्विशेष्यमिति तत्सम्बन्धित्वमात्रं वा विशेषणतया वा सम्बन्धि। आद्येऽतिप्रसङ्गः द्वितीये तु तथैवा- न्योन्याश्रयापत्तिः किञ्च विशिष्यत्वकाले यद्भूतो धर्मस्तं ज्ञानाति न वा आद्ये व्याप्तिज्ञाने द्वितीये ज्ञानाद्येवेति नियमोऽसिद्धः। किञ्च मतुमयोः ज्ञानस्यैव भवति मतुमवापस्य ज्ञानं विशेषणं सम्बन्ध- मन्तरेणैव तत्र विषयः। अथ गुणागुण्यादिविशेषणविशेष्यभावे यः सम्बन्धान्तरमन्तरेणोक्तम् इत्यवच्छेदकत्वं नोक्तं समवाये समवाय इति चेत् न व्यवच्छेदकत्वं प्रतिपत्स्यते ततोऽप्यतस्य विशेषणविशेष्य भावादन्यः परासिद्धिरिति तस्मात् सम्बन्धान्तरेण ज्ञानं विशेषणं विशेष्योक्तं तत्र ज्ञानं सम्बन्धसमवेच्य स्वभावतएव यथार्थस्य विशेषणं तथा समवायस्यापीति न चान्यविशिष्टमिति वाच्यं मतुमवाधि ज्ञान स्वोत्पत्त ज्ञानविषयता समवायस्य स्यादिति। अथ तत्र सएव सम-

[illegible] सम्बन्धः यत्रापि विशेषणविशेष्ययोर्न सम्बन्धस्तत्र [illegible] । [illegible]
[illegible] इति चेन्न [illegible] तुल्यत्वात् [illegible]
समवायो [illegible] इति चेन्न तथापि [illegible] प्रसङ्गात् । [illegible]
तत्र ज्ञानं विशेषणं [illegible] इति चेन्न [illegible]
[illegible] । अपि [illegible] इति चेन्न [illegible]
[illegible] तत्रापि [illegible] इति [illegible] ।

अथ [illegible]
[illegible] प्रतियोगि [illegible] इति । [illegible]
[illegible] भेदो नाम [illegible] स्यात् [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible] भेदं [illegible]
[illegible]
[illegible] किन्तु [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] इति [illegible]
तथापि [illegible]
[illegible] तथापि [illegible]
[illegible] । [illegible] द्वितीय [illegible]
प्रतियोगि [illegible] प्रतीतिः [illegible]
[illegible] प्रतियोगि [illegible] इति [illegible]
[illegible] इति कुम्भः [illegible]
प्रतियोगित्वं [illegible] तथा कुम्भोऽपीति सोऽपि कुम्भान्य-
[illegible] कुम्भप्रतियोगि [illegible]
कुम्भ [illegible] प्रतियोगिता [illegible]
[illegible] इति कुम्भप्रतियोगि [illegible] तु प्रतियोगि [illegible]
[illegible] इति कुम्भवत् [illegible] । [illegible]

न्योन्यप्रतियोगिता तथापि का कुत्राप्यसता अन्या यत्र अभावः घटस्य
कुम्भप्रतियोगिता अन्या। घटप्रतियोगिता तेनान्योन्याभावस्यैकस्य प्रति
योगिभावे योऽभावोऽभिमतः स नाभावोऽपि संयुक्तप्रतियोगिकत्वविरोधः
प्रसिद्धः। कथमिति न प्रतियोगितावच्छेदकभेदे भिन्नो भेदोऽपि भिन्न एवान्योन्याभावः
तुप्रतीयमानश्च सत्तादयपि भेदस्य इत्यपि प्रसज्येत। नातः कार्यं नरस्य
प्रतियोगिता अनुभूयमानत्वात् [illegible] इति अत्र वस्तुतस्तु [illegible]
इति भेदस्य [illegible]। न चैवं सत्त्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य भेदस्य प्रसङ्गः
[illegible] विशेषणमिति। नैवं तथा हि किमधिकरणस्य
प्रतीतिः [illegible] प्रतीतिः उत वस्तुगत्या [illegible]
सा [illegible] आद्ये [illegible] धिकरणतया घटादेः प्रतीतिप्रसङ्ग
[illegible] तद्भावाधिकरणतया [illegible] प्रतीतौ तदधिकरण
[illegible] तद्प्रतीतौ तदधिकरणतायाः प्रत्येतुं पूर्वं [illegible]
विशिष्टप्रतीतौ विशेषणस्य [illegible] विशिष्टस्य च विशेषण
प्रतिसमूहीत्यात्। नापि [illegible] धिकरणतया प्रतीतिस्तत्
[illegible] भिन्ने [illegible] प्रतीत
[illegible] तदनुपपत्तेः। न [illegible] तु प्रतियोगिता
[illegible] सा च तदा [illegible] तदनुपपत्तिरिति [illegible] प्रतियोगिता
[illegible] प्रतियोगितया स्फुरति [illegible] प्रतियोगिता [illegible]
[illegible] आद्ये किमन्योन्याभावप्रतियोगितया [illegible]
चित् प्रतियोगितया वा। नाद्यः अन्योन्याभावप्रतीतेः तदनुपपत्तेः
पूर्वमुक्तत्वात्। नापि द्वितीयः [illegible] वस्तुगत्या भिन्नस्याभिन्नतया [illegible]
[illegible] प्रतीयमानस्य [illegible] भावप्रतियोगितया
प्रतीतावन्योन्याभावप्रतीत्यनुपपत्तेः। प्रतियोगित्वस्फुरतिः सा न स्फुरति
[illegible] स्फुरतिप्रयोजकत्वात्। अन्यथा [illegible] अन्योन्या
भावप्रतीतिप्रसङ्गात्। [illegible] स्फुरतिप्रयोजकतया अन्योन्याभावा
[illegible] प्रयोजकत्वेऽपि वा स्फुरतित्वस्य [illegible]

नास्तीत्यादावयमिति स्वरूपमात्राभावप्रतियोगिकत्वेऽपि वस्तुगत्या भिन्न-
स्याभिन्नतया स्वभेदोल्लिख्यमानस्यान्योन्याभावप्रतीत्यनुदयात्। दोषा-
भावोऽपि हेतुः स च स्वभेदाग्रहे नास्तीति चेत् पूर्वं तदेव स्यात् भिन्नत्व
तो वस्तुगत्यान्यस्यैवानन्तरमुद्गृह्य पूर्वं तद्रूपात् भिन्नमभिन्नं वेति शङ्कि-
तस्यापि तत्त्वेन तत्तद्भेदाभावप्रत्ययापत्तेः। तुल्यत्वेनेति चेन्न
मम्वापत्त संशयस्य दर्शनात् विशेषधीरपि तत्र हेतुरिति चेन्न कि-
ञ्चित्स्यान्योन्याभावनिरूपणं विना दुर्निरूपत्वात्। एतेन वस्तुगत्या
प्रतियोगिनः स्वरूपेण स्फुरितः सहजाऽऽरोपितोऽपि स्वतः वस्तुगत्याभि-
न्नस्य स्वरूपेण प्रतीतिरित्यपि भिन्नत्वाभिन्नतया प्रतीयमानस्या-
न्योन्याभाववत्तया ग्रहणप्रसङ्गात्। यदपि तृतीयः स्वभावस्य निर्व-
चनीयत्वाद्धि तस्य विना भिन्नत्वप्रसङ्गे स्वभावस्यान्योन्याभावत्वेन निर्व-
चनीयतया धर्मिकान्योन्याभावविरहिता [illegible] स्वभावे
धर्मिप्रभावात्। स्वरूपमेव भेद इति चेत् योऽसौ भेद स्वरूपात्मा
स किं सर्वस्मादपि भेदः उत निरूपितप्रतियोगिक एव न तावन्निरूपितप्रतियोगिक
एव प्रमाणाभावेनाऽव्यवस्थाप्रसङ्गात्। योऽसौ भेदव्यवहारोऽस्ति स
सर्वस्मादपि न गौणव्यवहारस्य निरूपितप्रतियोगिकः स च निरूपितप्रतियोगिको
नोपपद्यते निरूपितप्रतियोगिकोऽपि वा सर्वत्र सप्रतियोगिकत्वानुपपत्तेः क-
दाचित् प्रतियोगिनियमो न स्यादिति सर्वस्मादपि भेदव्यवहारं कुर्य्यात्।
स्वरूपाद्भेदः कथं सम्भवतीति चेत् तत् किं भिन्नाद्भेदः अन्वेषणीयः
स्यात् नापि प्रथमः तथात्वं हि तद्रूपादसौ भेदः न तावत् स्वस्वरूपात्
स्वात्मनोऽपि भेदप्रसङ्गात्। नापि घटादेः पटादिना सह तादात्म्यवि-
रहो योऽसौ तादात्म्याभावः स्यात् स्वरूपमेव वा। [illegible] घटादि
भेदावधित्वेन तत्सापेक्षत्वानुपपत्तेः सापेक्षप्रतियोगिकत्वमपेक्षाप्रसङ्गात्। अथ
तत्र स्वरूपमेव धर्मि सम्बन्धस्य सम्बन्धाभावे प्रतीयते किं विकल्प्यत इति सम
वस्तुतः स्वरूपं कथं तदपि न तथाहि यदि घटादिधर्मिणः सार्द्धं सम्ब
न्धविरहस्य स्वभावो सम्बन्धोऽस्य स्वरूपं प्रतियोगिना सार्द्धं सम्बन्धाभावस्वरूप-

[illegible]

भेदप्रत्यक्षाभ्युपगमे तत्प्रामाण्ये यथार्थप्रतीत्यनर्थवत्त्वात् । तथा च
प्रत्यक्षायत्तायामनन्यथासिद्धतया मिथ्याभेदस्य भेदग्राहकप्रत्यक्षस्यापि
यथार्थत्वभङ्गादिना सर्वत्र प्रामाण्याभावप्रसङ्गात् । सर्वप्रतीति
नियमानङ्गीकारे चाप्रतीतिसन्देहे प्रमाणाभावात् । भिन्नार्थायां तस्य
सत्त्वापि स्थिते तदुद्दीरणं भेदबुद्धित्वात् तदर्थमनुगतस्यास्यानुपपत्त्या
तैर्भेदाभ्युपगमे तदङ्गीकारे तदङ्गीकारे धर्मधर्मिभावाङ्गीकाराभाव
प्रसङ्गात् । एवं सत्तादीनामनन्यथासिद्धत्वम् । किञ्च घटत्वादे
र्भेदत्वेऽवधिभूतपटत्वादिसापेक्षप्रतियोगिकत्वात् । घटत्ववत् घटत्व
स्यापि भेदरूपस्य भेदावधिप्रतियोगिसापेक्षतयाऽवश्यं घटत्वादिना
घटत्वादिप्रतीत्यपेक्षायामनवस्थाप्रसङ्गः । भेदरूपत्वे घटत्वादे
रवध्यपेक्षा न तु स्वरूपमात्रप्रतियोगी । स्वरूपमात्रेण त्ववधित्वं तत्
पुनस्त्वमिति चेन्न भेदरूपता यदि तस्य स्यात्तदा स्वरूपमात्रप्रति
पत्तौ भावध्यपेक्षेति शून्यस्य वचनम् । अथ धर्मान्तरं तदा तस्य
भेदोऽस्तु इतरं तदन्यथा घटत्वादेर्भेदत्वप्रतीतिः प्रक्रियाऽनवस्था । अस्तु
तदेव धर्म्यन्तरं भेद इति चेन्न शून्यत्वात् । यथापि स्वरूपादिरेव
भिन्नं भेद इति कथं सङ्कल्पते तद्व्यवहारस्य चाकारस्य चानभिमतत्वे
गोत्वाद्यनुगताकारप्रतीतिरपि कथमेकस्मिन् सिद्धे सामान्यं विभि
धारणम् । सामान्यविशेषेऽपि च परसामान्यबुद्धिव्यवहारानुपपत्तौ । तत्कल्प
नानुपपत्तेः । किञ्च भेदे भेदान्तरमस्ति न वा आद्ये ऽनवस्था द्वितीये
तदभावश्च स्यात् धर्मिस्वरूपत्वेन तत्प्रवेशात् । भेदस्वभावत्वात् स्वाकारस्यापि
स्वयमेव तद्व्यवहारमयं करोतीति सत्ये व तद्व्यवहारमिति चेन्न यदि स्व-
स्मादभिन्नः स्वभेद इति च स्वस्मादित्यवधेयावधिभावस्वरूपः स्वयं भेदो
ऽन्यथाऽस्य स्वस्य तदाऽस्य भेदस्य स्वात्मप्रतियोगित्वेन स्वाश्रयत्वेन चा-
ङ्गीकारे स्वस्मादपि स्वयं भिन्नः किं नाङ्गीक्रियते विरोधाभासादात् ।
स्वीक्रियेतापीदं यदि तथाप्रतीतिर्व्यवहारो वा स्यादिति चेन्न त्वयापि
घटाभावादिस्तथा प्रतीतिरभावसम्बन्धव्यवहारश्च । सत्यां प्रतीति

व्यवहारे। स्त्रीकारश्चाऽरुषो नच सो व्यालक्ष्यत व्यकारादेर्द्वयोर्विषये। कि
मिति चेद्व्यवहारस्य अतीतानागतादिव्यवस्थितेऽपि तर्हि तत्सत्या प्रतीति
सम्भवति न वा व्यवहारस्ततः स्वनिष्ठं सङ्गीकुरुषे। न वयं व्यवहा
रादिविषये व्यवहारैर्व्यवस्थापयामस्तावत् किन्तु धर्मान्तरे तत्प्रतियोगिके
तदाधारे वा स्वीकृतेऽपि बुद्धिस्वरूपादनुपपद्यते तावत्तस्याभेदा
नुभवस्य दूषणत्वेन स्वभावादुद्देशः करोतीति न भवति चेत् तर्ह्यन्यत्र
यादृशी प्रतीतिर्धर्मान्तरविषया तादृश्येवात्र विना धर्मान्तरमुत्पद्यत
इति भ्रान्ता स्यात्। यस्य च यथावस्तु प्रतिपद्यते सा जायते स
दोषः स्यात् यथा सत्यरजते रजतप्रतीतिरजतत्वादुत्पन्ना चान्यत्र विना
रजतत्वं जायमाना भ्रान्ता सा भवति। यस्य च सामर्थ्यात् सा
तादृशी जायते स दोष इत्युच्यते तत्र रजतत्वं नास्ति यत्र यस्मिं
स्तयोरपि भेदस्य तत्त्वव्यवस्थानमिति चेत्। नैवम्। भिन्नप्रतीतिर्विशिष्ट
विषया भेदस्तावत् यत्रोभयवस्तुविषयाभ्यन्तरे यादृशी सत्या स्वीकृता
सती भ्रान्तत्वानुपातात्र अथ जायमाना यदि द्वयं विषयं नाङ्गी
कुरुषे तदा यत्रैवापि भ्रान्तत्वं दुर्वारम् अथाङ्गीकुरुषे अनवस्था
प्रसङ्गः। अथ तदुभयविषयव्यतिरेकेणैव साऽत्र सत्या अन्यत्र तद्वै-
शेष्यादत्रविषया मिथ्या स्यादित्यर्थं पश्यत।

यत्तु सत्येवेत्युक्तं तत्राटकभेदादीनुदस्यत्यागनुसरति अतः सत्याप्य-
मुना दूषणेनास्माभिः प्रष्टव्या। यत्पुनरभिधीयते किमेतैर्भेद
व्यवहारादिभिरभिहितं भवति किं भेदज्ञानमेव नास्ति तदपि चा-
नित्यम् अनिर्वचनमपि वा निर्हेतुकं सहेतुकमपि वा निर्विषयं सविषय
मपि वा बाधकानधिगमम्। तत्र प्रथमः सर्वतोविरोधाद्दूषितः।
द्वितीयः स्वरूपस्यानुरोधादुपेक्षणीयः। तृतीयो निरोधाद्देयः।
चतुर्थस्तु भेदाविशेषादवक्तव्यः। पञ्चमश्चिन्त्यते किमेतैर्व्यवस्थितो विषयः
तदन्यो वा द्वितीये किमेताभिर्व्यधिकरणानुपपत्तिभिरस्य बाध्यते
एव हि वैराग्यपराधेन व्यक्तमेव भावव्यभिचारः। कथान्यत्तत्त्वाभा

ऽभेदापि यदि धर्म्मान्तरभेदेनेति तत्त्वं तदा [illegible]भिधा तद्विषयः
प्रवाह[illegible] तस्य कुम[illegible] [illegible]तिभासेनानर्थ[illegible] भिन्नं
यदि किन्तु प्रवाह[illegible] प्रतिहत[illegible]ति ग्रन्थे ग्रन्थान्तर[illegible]न् । [illegible]
मेव भेद[illegible] समा[illegible] यदापि [illegible] [illegible] भेदज्ञान[illegible]
[illegible]त् । [illegible] च तयोर्[illegible] ननु [illegible]
[illegible] निवर्त्तक [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] तयोः [illegible] [illegible] [illegible]
भेदेषु । [illegible] [illegible] यदि [illegible] घटः [illegible]
कुलत्वि[illegible] तत्र दुर्निरूपमतोऽविशेषेणैव इति [illegible] ।
नापि तर्हि [illegible] तत्र यद्यपि दुर्निरूपं [illegible]
[illegible]न्यधिकरणप्रतीतिः । [illegible] ।
प्रतिभासि[illegible] [illegible]मिति निरूपकाः । अत्र
[illegible] भेदप्रतिभास[illegible] [illegible] तथापि [illegible]
[illegible] परिच्छेद[illegible] भेदेन तु भिन्नपदा[illegible] सोऽपि [illegible]इति
[illegible] [illegible] स्यात् [illegible] नहि [illegible] घटस्य
[illegible] भेदद्वयमपि [illegible] [illegible] मूढ[illegible]
[illegible] घटः कुम्भ इति यत् [illegible] अथापि [illegible] ।
कथमेवं [illegible]मपि [illegible] घटाद्यावृत्ति प्रतीतिः [illegible]
च प्रतीति[illegible] [illegible] । तत्राभावस्य प्रथम
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] धर्म्मा
न्तराभावात् [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]
पदेऽयं न घटः [illegible] [illegible] न [illegible] [illegible] इति [illegible]
[illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] प्रतीतेः
प्रतीतिः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] तु [illegible] [illegible] । [illegible]

[illegible] सर्वाद्धि [illegible] किमिति [illegible] विषयः तदन्योऽपि [illegible] भवति [illegible] प्रतिभासमानोऽयं भेदः [illegible]-
[illegible] वा तदन्यथा [illegible] वा [illegible]
[illegible] बाध्यतामिति तेन
[illegible] इति चेन्न । यतश्च न केवलं भेदस्यापि [illegible]
[illegible] यथा तथोदितं प्राक् [illegible]-
[illegible] तदपि न साधु यथा [illegible]
[illegible] दुर्भरत्वात् । अथ यदि प्रमाण
[illegible] स्यात् [illegible]-
[illegible] प्रतिभासमान [illegible]
[illegible] यदि [illegible]
[illegible] प्रमाणं [illegible] वा न
[illegible] शुक्तिरजत [illegible] अपि [illegible]-
[illegible] अपि [illegible] इति [illegible]
[illegible]
[illegible] चेत् [illegible]
[illegible] एवं [illegible]
द्वितीय [illegible] इति द्वितीय [illegible]
चेत् [illegible] एव [illegible]
भवात् [illegible] भवता
[illegible] तथा च [illegible] इति चेत् [illegible] भयात् [illegible]
[illegible] नियुक्तं भवतामाहे । [illegible]
चेत् [illegible] अनुग्रहः [illegible]
[illegible] रक्षितम् । द्वितीय [illegible] इति चेत्
द्वितीयेऽपि यदि भवतोऽनुग्रहः स्यात् तृतीय [illegible]
कोऽपि रक्षितः स्यात् तानेतौ च भवतो [illegible] निःश्रेयसाय [illegible]-

सामान्य मानसमात्मान्तमातो न [illegible] [illegible] । [illegible] संख्या-मात्रप्रसक्तिः [illegible] न च युक्तिरपि [illegible] वा [illegible] [illegible] [illegible] भिन्नखण्डमौ यत्नात् पदव्यवहारेण्या दि [illegible] [illegible] [illegible] तथा हि इतरेतराभावस्याप [illegible] भेदव्यवहार हेतु [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] यत्र [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रतियोगित्वमेव [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] रेवेत्यादि न [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तम् । यदपि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] न [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रतीतिरिति [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] भिन्नमिति प्रतीयते [illegible] [illegible] [illegible] प्रतीतिर्भासते [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रतीतिरस्य [illegible] विषयीक्रियते [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] प्रतीयते [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तत्र [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रतीतिरिति [illegible] प्रतीति [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । ननु तदपि [illegible] [illegible] [illegible] तत् [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] हि [illegible] [illegible] प्रतीतावपि [illegible] [illegible] । प्रतीतिमात्रे [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] भिन्नमिति एकस्यैव [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

भेदस्य [illegible] अन्योन्याभावस्य [illegible] अन्योन्याभावत्वे चान्यो-
न्याभावः [illegible] प्रतीतस्य [illegible] तस्मा-
दधिकरणयोर्भिन्नत्व[illegible] । एतदप्यसिद्धं समानाधिकरण[illegible]
[illegible] समानाधिकरणयोरपि विरोध
[illegible] अन्योन्याभाव इति [illegible] समानाधिकरण इति किं
[illegible] तादात्म्यप्रतियोगिकः [illegible]
[illegible] उतान्य[illegible] ।
[illegible] प्रथम[illegible] [illegible]स्यापि
[illegible] इति [illegible]स्यापि दर्शनात् । [illegible] अन्योन्याभावोऽ-
स्तीति [illegible] तस्य [illegible] तद्विरुद्धत्वात् [illegible]
[illegible] तद्विषयत्वेऽप्यदुष्टमिति चेत् कीदृशं तर्हीदं
[illegible] न [illegible] विशेषणत्वयो[illegible] यो
विषयः सोऽन्योन्याभाव इति नापि [illegible]ऽन्योन्याभाव इति नापि
[illegible] योऽस्ति सोऽन्योन्याभाव
[illegible] सर्वस्यान्योन्याभावत्वापातात् समानाधिकरण-
वैयर्थ्यप्रसङ्गाच्च । [illegible] तादात्म्य [illegible] निरस्तः ।
नापि [illegible] तादात्म्यप्रतियोगिक[illegible] प्रतियोगिकत्वस्य
[illegible] प्रसङ्गात् [illegible] तदेकत्वं वा
भेदाभावो वा [illegible] भेदाभावप्रसङ्गात् तस्मिन्
[illegible] तादात्म्य[illegible] । [illegible]
[illegible] वा धर्म्यन्तरं वा । [illegible] प्रसङ्गात् प्रथमे
[illegible] तादात्म्यप्रसङ्गात् । [illegible]
[illegible] तादात्म्यं [illegible]
[illegible] । नापि
द्वितीयः [illegible]
तादात्म्यप्रसङ्गात् । नापि द्वितीयः स हि भेदस्याभावो [illegible]

भावस्यैव स्यात् अन्योन्याभावस्य च [illegible]

[illegible]

अस्तु भेदभिन्नविशेषणावच्छिन्नस्य कार्यस्य क्रियमाणत्वं [illegible] कारक-
त्वाभावत्वं [illegible] इन्द्रियसन्निकर्षस्य भेदप्रतियोगित्वेति । द्वितीयः
कल्पः तथा भेदे तन्तु न उक्तबाधकैः बाधितः प्रतीतिरर्थसाधि
कस्य [illegible] दिति । किं पुनः कारकत्वं पूर्वभावित्वमिति चेन्न
[illegible] मपि कारकत्वप्रसङ्गात् । अवश्यक्लृप्तपूर्वभावित्व
मिति चेन्न व्यापारस्यैव कारकत्वप्रसङ्गात् व्यापारेण न व्यवधानमिति
चेन्न कारकव्यापारस्यापि कारकत्वप्रसङ्गात् । [illegible]
मेवमिति चेन्न [illegible] विशेषितं दुर्विवेकत्वात् । यद्विना यत् यं न
जनयति तत्तस्य [illegible] कारकमिति चेन्न [illegible] मपि तथात्व
प्रसङ्गात् । [illegible] मिति चेन्न तथापि कारकत्वाव्यवस्थितेः [illegible]
[illegible] विशेषणेन [illegible] सर्वेषु कार्येषु हेतुत्वप्रस
ङ्गात् । [illegible] पूर्ववृत्तित्वमिति चेन्न वक्तव्यं हि [illegible] न
प्रकारेण विना कार्यं [illegible] दिति यदि हि कार्यादन्येन प्रकारेण न
निष्पद्यते तथा [illegible] नहि कार्येण कार्यं अन्यो नापि कार्य्ये
[illegible] न प्रकारेण न [illegible] कारकत्वप्रसङ्गेन न खलु सर्वो
कार्यं निष्पन्नः कारकत्वं [illegible] नापि कारकत्वातिरिक्तेन प्रका-
रेण न [illegible] प्रकारान्तरं तथापि प्र
सङ्गात् । [illegible] कारकत्वमिति चेन्न [illegible]
कारकत्वात् पूर्वं [illegible] अभ्युपगमात् । अथ
[illegible] कारकमेव तत्पूर्वतरमपि [illegible]
[illegible] तथा [illegible] तया [illegible]
[illegible] कार्यान्तरेऽपि [illegible] भावस्य
[illegible] कारकत्वप्रसङ्गात् [illegible] नियतमिति चेन्न
तथा सति [illegible] प्रसङ्गात् । एतेन [illegible]
[illegible] । [illegible] भावात्
[illegible] कारकत्वप्रसङ्गस्याधिकः । [illegible] कारकत्वमिति चेन्न तर्हि

[illegible]

[illegible] सामग्री [illegible] विभाग [illegible]
[illegible] सामग्री [illegible] एवं [illegible] विभागो
[illegible] घटत्व [illegible] भागे [illegible]
[illegible] विशेष [illegible] विशेषित
[illegible] भेदे [illegible] निवर्तक [illegible]
[illegible] कश्चित्
[illegible] प्रति [illegible] न [illegible]
[illegible] विशेष
[illegible] नापि [illegible] घटादि [illegible] विशेष [illegible]
[illegible] विशेषेषु [illegible]
प्रति विशेषं [illegible]
[illegible] व्याप्ति [illegible]
[illegible] विभिन्न [illegible]
[illegible] अपि [illegible]
[illegible] प्रतिबन्धो [illegible] न [illegible]
[illegible] इति [illegible]
[illegible] विशेष [illegible]
[illegible] नापि [illegible]
नियमः [illegible] विशेष [illegible] इति [illegible] प्रति [illegible] इति
[illegible] विशेष [illegible]
[illegible] अन्यथा [illegible] अपि [illegible] न स्यात्
[illegible] विशेष [illegible]
[illegible] एतेन [illegible]
[illegible] नियतपूर्ववर्ति [illegible] कथं [illegible]
[illegible] विशेष [illegible]
[illegible]

वाक्यसन्दर्भेण सिद्धेन हेतुविशेषेऽयं नाले सम्भवति तदन्यथोपलक्षणानां
गौरवं कुतो बलात् सिध्येत्। तस्याज्ञ्ययत्वविधानादेवानुमेयत्वे
चोक्तमिदं तदनुपपत्तेः। तद्ग्रहणसिद्धिरिति चेन्न अन्योन्याश्रयापत्तेः
प्रत्यक्षस्यास्मिन् विषये सिद्धेऽन्यस्य ग्रहणेन तदनुमानं तत्सिद्धौ
च प्रत्यक्षस्यास्य विषयतासिद्धिः। तस्य भावाभावाकत्वे प्रागपि तत्सत्वाद
सौदि नहि विलक्षणतैति प्रमाणाभावः। अभावस्तु सत्वे च तदुत्पत्तेः प्राक्
कारणत्वं कापि न स्यात् तत्प्रागभावत्वे घटादावपि किं न तथा स्यात्
कारणत्वस्यानुगतो च सर्वं प्रति सर्वकारणलक्षणत्वात् प्रतिबन्धकत्वेऽपि
तत् एवमिति चेन्न कारणत्वस्यापि तत्तत्कार्यप्रत्यक्षं घटादिकार-
णत्वस्याननुगमे। घटकारणस्यापि तन्तुकारणत्वापत्तेः। कारणत्व
त्वेन तदनुगतं रूपं न घटकारणत्वादिनेति चेन्न घटादिविशेषानुप
लक्षितकारणतायां किं प्रतीत्यमिदं प्रमाणं रूपं अन्यत्र प्रमाणाभावात्
अन्यथा यदि किञ्चिदपि कारणं सामान्यतः कारणत्वं नाम धर्मः
स्यात्तदा तत्रापि च किञ्चित् प्रत्यक्षात्मकत्वादकारणत्वमपि रूपं
तत्र स्यादिति रूपे भिन्नविशेषरूपाकारणाकारणानुपपत्तेः पुनः शेषेण
त्वेनोक्तिः स्यात्। किञ्च कार्यत्वयुक्तेः कारणमस्ति न वा न चेदिन्द्रियत्वा
नन्वयोः सत्त्वमयुक्तः अस्ति चेत् किं तत् कार्यत्वं व्याप्तिविशेषः इति
चेन्न पूर्वभावस्य रासभादिसाधारणत्वात्। तां तां कार्यव्यक्तिं प्रति
तत्स्थितिनियतत्वं कारणत्वं स्वरूपमेवेति चेन्न तस्य व्यक्तित्वात् तथा
कालान्तरकारणे अतद्व्यक्तीनां तत्कारणकत्वविरोधात् तत्कारणत्व
च सकलव्यक्तीनामनिमित्तभूतानां [illegible] साधारणत्वात् अनन्यथा
चेत् [illegible] दर्शितत्वात्।
नियतपूर्वभावित्वमिति चेन्न अनन्यथासिद्धस्य नियमस्य च सर्वत्र व्याप्ताव
सम्भवात् पूर्वत्वमात्रस्य च अतिप्रसक्तत्वात्। तज्जातीयं प्रति नियत
जातीयत्वमिति चेन्न तस्य तज्जातीयत्वस्य [illegible] अभावात्। नियत
तज्जातीयत्वे सति पूर्वभावित्वमिति चेन्न [illegible] तज्जातीयकार्य

चेत् क्लृप्तानुगमकत्वस्य क्लृप्ततादवस्थ्यात् तथाभ्युपगमे चैकसमवाय्यादि-
नाशे सर्वतत्कार्येणापि प्रसङ्गः । तस्मादनानैव सामग्रीति: सर्वतत्
कार्यजातीयतेलमिति । सामग्रीभेदस्य कार्यभेदहेतुतया प्रत्येकमपि तत्
तत्सामग्रीत्वविशिष्टेन कार्येण कार्यभेदप्रतियोगित्वस्य पृथगेवान्यतर
प्रसङ्गश्च समवायित्वं प्रत्यादि साधर्म्यानुविधायिनियमऽव्यापत्तेः
कार्यजाते चाविद्यमानत्वात् । नियतजातीयत्वे सति तत्त्वादिग्रहमिति चेन्न
समवायिदेशापेक्षया कार्यकारणभावे सादृश्यनियमानभ्युपगमात्
केवलान्वयिधर्मवच्छिन्ने गुणादावपि अभावात् यथाकथञ्चित्सादृश्यमाश्रित्याति
प्रसङ्गकत्वात् अदृष्टादिभिन्नदेशस्यापि कारणत्वोपगमे सर्वं प्रति
कार्यसामग्र्याः कारणत्वापातात् एवम्भावनियमे [illegible] अनुगतो
[illegible] अन्वयव्यतिरेकसमवधानात् व्यक्तितत्सामान्ययोरिव कार्यकारण
त्वापत्तेः । [illegible] सामान्यप्रकारकान्वयव्यतिरेकादिनियमे व्यक्तिश्च कार्य
कारणतेति [illegible] अधिकरणत्वात् सामान्याकारप्रविष्ट
व्यक्तिनानादोषान्वयव्यतिरेके विशेषस्याकारणत्वं स्यात् सामान्याकारेण
च एवं ततः [illegible] तृणसामग्र्या अरणिसामग्र्या मणिसामग्र्या
च [illegible] शक्तिजननापत्तेः एकैव तासां सामग्रीत्वात् सर्वासाञ्च
व्यक्तिः प्रत्येकं जनकत्वात् तृणादीनामजन्यत्वात् । मणिसामग्र्या
[illegible] सहितायाः एव सामग्रीभावात् पृथक् मणिव्यक्तिरिति
चेन्न तृणसामग्र्याः मणिसामग्रीमतीत्यपि [illegible] तस्य
जननात् पृथक्तया तद्व्यक्तिजननापत्तेः । सापि मणिसामग्री
[illegible] अनिकेति न व्यक्तिभेद इति चेन्न [illegible] नातिरिक्तस्य
[illegible] भावापत्तेः [illegible] मणिसामग्र्या [illegible] जननात्विशेषात् ।
तृणसामग्री च [illegible] कथं [illegible] मणिसामग्री [illegible]
[illegible] सामग्रीमपेक्षत इति स्यात् [illegible] कार्यस्य
सामग्रीभेदे भेदाभावात् अनुगतायाश्च तृणसामग्र्या एकत्वादुत्पत्तेः
पृथक् मणिप्रभवादिशक्तेः उत्पत्त्यापत्तेः इत्यादि स्वयमूहनीयम् ।

नियमे प्राक्कालीनतयाभिधीयमाने प्रागित्यस्य अवच्छेद्यो वर्त्त-
मानभविष्यत्कालौ प्राक्कालस्य अवच्छेदको विवेचनीयः । ननु इदिते
चेत् एकं वर्त्तमानादिबुद्धयश्च अविषयविषयकत्वप्रमाणमिति चेन्न
तथाहि वर्त्तमानादिबुद्धेरेषु कोऽविषयः । कालविशेषइति चेत् कालस्य
विशेषः स्वाभाविक औपाधिको वा । नाद्यः कालस्य सर्वदैकरूपता-
भ्युपगमात् यस्य कालो वर्त्तमानः प्रतीयते स एव पूर्व्वं भावीति
पश्चाद्भूतइति च न प्रतीयेत । त्रिविधस्वभावत्वमस्त्विति चेन्न भेद-
प्रसङ्गात् अवस्थानुपपत्तिप्रसङ्गाच्च सदैव वर्त्ततइतिप्रत्ययस्तदैव
वृत्तेः वर्त्तिष्यतइति प्रत्ययप्रसङ्गात् । द्वितीयश्चेत् उपाधिरभिधीय-
ताम् सूर्य्यादिक्रियासम्बन्धभेदः सइति चेन्न भूतभविष्यतोरपि क्रिया-
सम्बन्धस्यावश्यं वक्तव्यत्वात् य एव दिवसः सूर्य्यगतिविशेषाव-
च्छिन्नो वर्त्ततइति प्रतीतः स एव हि तदवच्छेदकान्तरत्वमस्यत
वर्त्तिष्यतेति च नहि निर्विशेषस्य कालस्य अतीतत्वं प्रतीयतेऽनागतत्वं
वा किन्तु यावद्विशेषणैरवच्छिन्नस्य येनैवासौ पूर्वं दिनान्तरात्
अवच्छिन्नो वर्त्ततइति प्रतीतः तेनैवोपाधिना तदन्तरं अवच्छिन्नो वृत्त
इति वर्त्तिष्यतइति च कदाचित् ख्यायते । ननु सत्यमेतत् परं यदा
तदुपाधिसम्बन्धस्य स्वरूपेणावतिष्ठमानस्तदा वर्त्तमानप्रत्ययः यदा
स एव विलुप्तो भवति तदा भूतप्रत्ययो यदानागतस्तदा भविष्यत्
प्रत्ययइति नैतद्युक्तं यतस्तत्सदोपविवक्षितार्थस्तदा तज्ज्ञानस्यैव
तज्ज्ञानोपाधित्वमित्यात्माश्रयानवस्थयोरन्यतरप्रसङ्गः । किञ्च दिवसस्य
स्वातीतादिपर्य्यायाः केवां सर्व्वेषामेव अयं निरूप्यमाणो सम्बन्ध
प्रतिनियतैककार्य्यं प्रदुष्य तत्त्रिसन्धिं कल्पनाः प्राध्यप्रभा मातापितृ-
मानत्वे । तत्क्रियावच्छिन्नः कालो वर्त्तमानः तत्प्रागभावावच्छिन्नो
भविष्यन् तद्ध्वंसावच्छिन्नो भूतइति चेन्न अतीतानागतप्रतीतिकालेऽपि
क्रियावच्छिन्नः प्रतीयतइति वर्त्तमानप्रत्ययप्रसङ्गस्य तादवस्थ्यात् ।
क्रियानवच्छिन्नस्य तस्य तत्प्रागभावध्वंसाभावावच्छेदानुपपत्तेः प्राग-

भावश्च प्रागभावानिवृत्तेः, कथं न दुरधिगमः प्रध्वंसस्यापि प्राग-
भावात् को विशेषो वक्तव्यः । अभावविनाशी प्रागभावः उत्पत्ति-
मान् ध्वंसस्तु तथाविधस्तथेति चेन्न कोऽपि प्रागभावस्य विनाशो येन
विनाशी स उच्यते । यदि प्रतियोगिभूतो घटादिः प्रध्वंसस्यापि प्रागभाव-
वत् प्रतियोगीति सोऽपि विनाशी प्राप्तः । उत्पत्तिमांश्च प्रध्वंस इति
उत्पत्तिपदार्थो विवेचनीयः । यद्यसत्त्वप्रसक्तः सत्त्वं तच्च सामान्यं तदा
अभावे असम्भवेन । अथ स्वरूपसत्त्वं तदा प्रागभावेऽपि प्रसङ्गः
तस्यापि कदाचिदसत्त्वात् पूर्वमसत्त्वः पश्चात् सत्त्वं विवक्षितमिति चेन्न
पूर्वपश्चाद्भावस्यैव निरूपयितुमशक्यत्वात् । एतेन कारणावच्छिन्न
सत्त्वमुत्पत्तिरित्यपि निरस्तं पूर्वापरनिर्वचनं विना कारणार्था-
निर्वचनात् । किन्तु अतीतानागतवर्तमानताः निरूपिताः यत्क्रियाव-
च्छिन्नो यः कालः स तत्क्रियापेक्षया वर्तमानः तदन्यापेक्षयेति
चेत् तदपेक्षयेति कोऽर्थः । किं तदुपयोगेन उत तदवच्छिन्नतया तत्-
प्रतियोगितया उत तेन प्रकारेण वा नाद्यः उपाध्यवच्छिन्नस्यातीता-
नागतप्रतीतिविषयत्वमपि तस्य व्यवहारदृष्टत्वात् । नापि द्वितीयः
अस्मादर्थे तदवच्छिन्नस्यादर्थे च तदवच्छिन्नस्यापि कालान्तरेण प्रतीयमान-
त्वात् अस्येदं च निविधावच्छेदकतया आसीदिति भविष्यतीति प्रत्यया-
नुपपत्तिप्रसङ्गात् । अत एव न तृतीयः नापि चतुर्थः अतीतानागत
प्रातिस्विकानि क्रियावच्छेदप्रकारेण वर्तमानप्रत्ययविषयत्वप्रसङ्गात् ।
नासौ क्रियावच्छेदलक्षणः प्रकारोऽतीतानागतकाले वर्तते इति चेन्न
तत्र भासमानो यथाप्यनिरूपणेन वर्तते तदत्यन्ता विशेषस्य दर्शयितु-
मशक्यत्वात् तत्क्रियाकाले तत्क्रियावच्छिन्ना वर्तमानता इति चेन्न
कालस्य कालावच्छेदतया निरूपणासम्भवात् कालान्तरस्यानभ्युपगमात्
तस्य च कालस्य तदाश्रयत्वे अनवस्थाप्रसङ्गात् । स्यादेतत्
प्रागभावविनाशविषयावच्छिन्नकालो वर्तमानः वर्त-
ते प्रागभावावच्छिन्नश्च पूर्वः तत्प्रध्वंसावच्छिन्नश्चानागतः प्राग-

भावप्रध्वंसयोश्च स्वाभाविकमेव भेदमादाय व्यवस्था [illegible] प्रत्यक्षबाधोऽपि तु-
रभावप्रागभावइतिस्वभावभूतस्यैव विशेषस्य कार्यमादाय संप्रयोग
कर्तोऽतव्यवस्था। निदानमभावः प्रध्वंसइति च प्रध्वंसस्येति नैवं दोषा
स्वप्रकाशत्वपक्षे स्वोपहितस्य स्वीयधर्मानुपपत्तेः कथं कर्मत्वमिता
र्थत्वः ज्ञानान्तरेण तथात्वे धर्मभानतादभावात् कृतिकारे तदा तो इष्टो
भयेतिप्रत्ययस्य कदाचित् कथा इष्यते इत्यत्र कारत्वापत्तिः। अतएव
स्वप्रकाशत्वपक्षेऽप्यनिवारः। यौवनार्थः स्वप्रकाशो दत्तं भावकतयोक्तः तावत
एव परेण योग्यो व्यभिचारात् स्वप्रकाशत्वात् स्वाधिष्ठेऽपि विषये वि-
शेषाभावात् स्वरूपमेव विशेषइति चेन्न तथात्वेऽनुगमानुगमाभ्यामनुप-
पत्तेः प्राक्प्रध्वंसाभावयोश्च स्वरूपतो विशेषेऽपि तत्र [illegible] भूतभव्यव्यव-
हारस्य तत्स्वाभाविक व्यवहारस्योपाधिविरचितत्वे कार्यभेदजनक
तया च तन्निवर्त्तकत्वे पूर्वभव्यत्वं पूर्वकालवर्तित्वादिति तथा जन्य
जनकत्वमिति। उपाधिभेदात् कार्यभेदे चैकोऽपि कथं भिन्नः
[illegible] सोऽपि चन्द्रसूर्यादिक्रियासम्बन्धोपाधिभेदेनेव भासमानः
तथायमेकोपाधिर्नास्तीति अविनिगमनात् प्रतियोग्यपि वस्तुभेद
वादिपक्षेऽपि च भावरूपैव वस्तु मानत्वादि व्यवहारार्थमुपाध्यनुसरणी
यस्य भविनोत्तरोपाधिदोषस्यासम्भवात् इति।

ननु तथापि विषयभेदेन भवतः स्वभिन्नत्वं प्रतीतिभिन्नस्य [illegible]
त्वात् इतरः [illegible] सिद्धो विशेषो निर्धारणार्थः संशयएवास्ता-
मिति चेन्न संशयस्यापि निर्णयं तुल्यत्वात् तथाहि संशयस्य विष-
यात् किमुपाधित्वेऽविशेष एव आत्मिकतः कार्ये [illegible] विषयविशेष-
ोपाधिना जन्य कारकविशेषेण घटान्तरेव केनापि [illegible]
इतः न प्रथमः वस्तुनिर्णयात् उभयकोटिविकल्पासम्भव इति
चेन्न कोटिद्वयसमुच्चयेन व्यवस्थापि संशयप्रसङ्गात् प्रत्येकमेव नैव
मिति चेन्न भेदाभेदप्रतीतीनां [illegible] विप्रतीतीनामप्युपाख्यो
सम्भवात् संशयस्य प्रकारे सिद्धे इति विरोधः प्रकाशते अथवे तुल्यसिद्धेश्च

[illegible]